

מירה קרניאלי (2010). סקרנות וחקרנות - אבני היסוד בהתעצמות המורה. תל אביב: רמות - אוניברסיטת תל אביב.

יוכל דור

ספרה של ד"ר מירה קרניאלי, חוקרת איכותנית רבת-פעלים בתחומי ההוראה והכשרת המורים, סקרנות וחקרנות - אבני היסוד בהתעצמות המורה, הוא מדריך תאורטי ובעיקר מעשי, המבוסס על גישת "המורה כחוקר" כחלק מ"התעצמות המורה". זהו מקור חשוב למורים ולמנהלים החפצים ליישם גישה זו הלכה למעשה בכיתותיהם ובבית ספרם, וכן למכשירי המורים המבקשים להטמיע תפיסה זו אצל סטודנטים להוראה ואף בקרב מורים משתלמים וותיקים יותר.

במבוא שואלת המחברת: "מהם אותם רכיבים שיהפכו את המורה מעוד מורה, למורה משמעותית?" (עמ' 9). היא קושרת את השאלה למחקרים קודמים שלה, העוסקים בחינוכם של תלמידים משכבות חלשות, ומציעה להעצים את המורה בכלל, ואת זה המלמד בהקשר בעייתי בפרט, בסיוע גישות חדשניות ורפורמטוריות מבית מדרשם של מומחים בין-לאומיים וישראלים, כמייקל פולן, אנדי הארגריבס ויורם הרפז. "מהי ההוראה?" שואלת קרניאלי בהמשך. היא מגיעה למסקנה שעלינו לדעת הרבה יותר על תלמידינו ועל סביבתם, בהתבססה על ניסיונה החינוכי והמחקרי ועל מומחים נוספים בתחום זה, כדוגמת משה זילברשטיין, חוה שמיר ולי שולמן, שמהם היא שואבת את תפיסת-העל התאורטית בספרה: שילוב בין ידע דיסציפלינרי לידע פדגוגי-דידקטי. פרקי ההמשך מעמיקים בתאוריה שעליה הספר מתבסס. הם מביאים את הרציונל לשינוי הנדרש בתפיסת עבודת המורה ובית הספר, ומרחיבים בעיקר בנוגע למושג ההעצמה ולתהליך ההתעצמות של המורים, ה"מחייב התבוננות אחרת, חדשה, של המורה על המעשה החינוכי שלו ועל דפוסי החשיבה וההתנהגות שלו, תוך פיתוח ואימוץ נטיות, הרגלי חשיבה והתנהגות חדשים" (עמ' 32). חיזוק מקומו של המורה בארגון (בית הספר) ודפוסי התנהגות המקדמים התעצמות חותמים את החלק התאורטי. דפוסים אלה כוללים את חשיבות המידע ואיסופו השיטתי, את חשיבות הרפלקציה הביקורתית, החשיבה המסתעפת, הסבלנות והסובלנות.

המחקר האיכותני שעל המורה לבצע כ"בסיס לשינוי מהותי בבית הספר ובכיתה... מנוף לשיפור באקלים הכיתה, להתעצמות התלמידים ואף לשיפור עבודת בית הספר כולו כארגון" (עמ' 51) הוא עיקר הספר. קרניאלי מציגה בחלק "תכנית העבודה" את עקרונות המחקר האתנוגרפי והגישה הפנומנולוגית, שחלקם מניבים "תאוריה מעוגנת שדה". העקרונות הללו מתורגמים ליתרונות שבמחקרי השדה, המספקים למורה "ארגז כלים" אישי. כמו כן הם מתורגמים למרכיבי

ולמאפייניו המעשיים של תהליך החקירה והשאלות הנשאלות בו. בחלק זה גם מוצגות בקצרה ארבע מסגרות מקובלות במחקר האיכותני: חקר מקרה, מחקר פרשני, חקר השיח ומחקר פעולה (עמ' 65-67).

בחלקים הבאים מפורטת היטב ובבהירות הפרקטיקה המוצעת למורה החוקר: הנוהל המחקרי, האתיקה במחקר האיכותני, התצפית והריאיון לסוגיהם ככלי המחקר הנפוצים לשימושם של המורים. כן מובאים שלביו של ההליך המחקרי מהגדרת הנושא ועד כתיבת דוח המחקר, עבור דרך איסוף הנתונים, סיום עבודת השדה וסיכומה ברישומים תיאוריים ורפלקטיביים, ניתוח הנתונים וקידודם הקונטקסטואלי והסלקטיבי. החלק הדין בכתיבה מציג את פרקי המסמך - מבוא, סקירת ספרות, שיטת המחקר, ממצאים, סיכום ודיון. בחלק זה נידונים גם "קולו של המורה כחוקר", "מיקוד הכתיבה" ו"סגנונות הכתיבה".

החלקים שבסיום הספר מביאים עצות תכליתיות עוד יותר: "המלצות ויישומים" ("טיפים" וסיכום אישי של החוקרת); "טעויות חשיבה" נפוצות במהלך המחקר האיכותני ולמולם כלים המסייעים להתגבר עליהן (בעקבות כלי חשיבה שונים שמציע דה בונו) ועצות ל"הרגלי חשיבה טובים". בסוף דבר מסכמת ד"ר קרניאלי, המורה, מכשירת המורים והחוקרת, את עיקרי גישת המורה המתעצם כחוקר, ומביאה דוגמאות למחקרים שביצעו מורים (עמ' 141-145). מילון המושגים, המובלטים באפור לאורך הספר, והביבליוגרפיה בעברית ובאנגלית חותמים את הספר בכלים מועילים נוספים.

עד כאן שבחי הספר כמסכם את התאוריות המרכזיות בתחומיו ובעיקר כמגיש למורה החוקר מדריך מעשי מפורט. ניתן היה לשפרו עוד יותר ככלי עזר מחקרי למורה לו נוספה "ביבליוגרפיה מוערת" כחלק בגוף הספר (או כנספח בסיומו), חלק שהיה קושר את "סקרנות וחקרנות" לשפע הכתובים בארץ ובעולם העוסקים במחקר איכותני. כך, למשל, היה ראוי להזכיר ולפרט את כל חלקי הספר הבסיסי מסודות וזרמים במחקר האיכותני (צבר בן-יהושע, 2001) ולהציג בקצרה את הכלול בספר הפרקטי של אשר שקדי, מילים המנסות לגעת (2003) - מעבר להכללתם בביבליוגרפיה. כן חסרים מאוד מדריך מעשי נוסף, ספרם של שמחה שלסקי וברכה אלפרט (2007), דרכים בכתיבת מחקר איכותני: מפירוק המציאות להבנייתה כטקסט, והספר שערכו לאה קסן ומיכל קרומר-נבו: ניתוח נתונים במחקר איכותני (2010). שלסקי ואלפרט פרסמו את ספרם בהוצאת מכון מופ"ת, וקסן וקרומר-נבו הוציאו אותו בהוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. שתי ההוצאות הללו מרבנות בהוצאת ספרים בתחום המחקר האיכותני, וכדאי להפנות את תשומת הלב לסדרות פרסומיהן בתחום זה. כך, למשל, הוציא מכון מופ"ת אסופת מאמרים בעריכת דלית לוי: מחקר פעולה: הלכה ומעשה (2006), ולאחרונה ראה אור ספרה הערוך של עירית קופפרברג: חקר הטקסט והשיח (2010) בהוצאת אוניברסיטת בן-גוריון. שתי

סוגות איכותניות אלה מצוינות ב"סקרנות וחקרנות", כך שהפניית הקורא לספרים הללו ולאחרים הייתה יכולה לסייע לקורא (מה גם שלקרניאלי פרק בספרה של לוי). ניתן היה לסייע עוד יותר למורה החוקר באזכור הספרים הרלוונטיים שבהוצאת SAGE, המתמחה בהוצאת ספרי עזר מחקריים, למשל ספרים אחדים מעטם של Robert Yin ו-Robert Stake הדנים בחקרי מקרה. למרות החסר, אין ספק שהמחברת הצליחה במשימה שהעמידה לעצמה בתחום התעצמות המורה בכלל והחוקר בפרט. היא הוכיחה ש"השימוש בגישת המורה כחוקר... יסייע בהשבת עבודת המורה ומגעיו עם הסוככים אותו", ושההצעה שהציגה בספרה אכן "מעודדת תפיסה של מורה הלומד לחיים ובית ספר השוקד להתפתח, להתקדם ולהשתפר" (עמ' 142).

אניטה רום, בתיה צור, ורדה קריזר (2009). שפה וקוץ בה - לקויות תקשורת, שפה ודיבור אצל ילדים. תל אביב: מגון מופ"ת.

אריאלה נחמני

הספר שפה וקוץ בה העוסק בלקויות תקשורת, שפה ודיבור אצל ילדים, נכתב מתוך מרחב ראייה בין-תחומי ועל בסיס התנסות מקצועית מרשימה בלקויות תקשורת, שפה ודיבור, העלויות להופיע אצל ילדים במהלך שמונה השנים הראשונות לחייהם. התבוננות בכריכת הספר ובכותרתו "שפה וקוץ בה" מעוררת סקרנות ומעצימה את כוחה של המילה ברמיזה מעניינת על השפה כעל אלמנט מורכב המתפתח ומתעצם מצד אחד, ועל הקשיים שהיא עלולה לעורר, על הבדידות הנכפית, על הקריאה לעזרה מן הצד האחר.

הספר כתוב בצורה ידידותית מאוד ונוחה למשתמש. הוא מתאים לקהלי יעד מתחומי דעת מגוונים, כמו מורי מורים, מורים וסטודנטים להוראה במכללות לחינוך, סטודנטים למקצועות טיפוליים שונים כגון הפרעות בתקשורת, ריפוי בעיסוק, פיזיותרפיה, פסיכולוגיה התפתחותית, פסיכולוגיה חינוכית, תרפיסטים באמצעות הבעה, יצירה, בעלי חיים ומוזיקה, אנשי חינוך בגיל הרך הן במסגרות החינוך הרגיל והן במסגרות החינוך המיוחד, אנשי מקצוע טיפוליים בתחומי התפתחות שונים של הילד והורים ובני משפחה של ילדים עם קשיי תקשורת, שפה ודיבור.

כתיבת הספר מרשימה בהחלט, ומקיפה שורה ארוכה של נושאים בתחומי התקשורת, השפה והדיבור התקינים והלקויים ושאלות ותשובות המשמשות כדוגמאות לסוגיות הנידונות בספר ברמה אקדמית וקלינית. הקורא נחשף לגורמים הנקשרים ללקויות השונות, לאפיונים